همه‌پرسی استقلال کردستان عراق

علل، موانع و پیامدها

بسم الله الرحمن الرحيم

همه‌پرسی استقلال کردستان عراق؛
علل، مواضع و پیامدها

سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران
معاونت سیاسی

شناسنامه:

عنوان: همه‌پرسی استقلال کردستان عراق؛ علل، مواضع و پیامدها

تألیف: مرکز مطالعات راهبردی معاونت سیاسی سا ع س آجا

طراحی و صفحه‌آرایی: حمیدرضا رفرفی

ناظر چاپ: داود صادق‌زاده

آدرس: تهران - خیابان شریعتی- چهارراه شهید قدوسی- سازمان عقیدتی سیاسی ارتش- معاونت سیاسی

تلفن: ۸۸۴۱۸۰۷۲

فهرست مطالب

مقدمه ۶

بخش اول: تاریخچه و شناخت جایگاه کردها در عراق ۷

شناخت اجمالی منطقه کردستان ۸

کردها در تاریخ مدرن عراق ۹

جایگاه کردها در نظام سیاسی جدید عراق ۱۲

بخش دوم : علل طرح همه‌پرسی استقلال کردستان عراق ۱۵

۱- سطح محلی ۱۶

۲- سطح ملی ۲۰

نتیجه ۲۴

بخش سوم: ارزیابی ظرفیت‌های داخلی کردستان برای استقلال ۲۵

۱- ظرفیت‌های سیاسی ۲۶

۲- ظرفیت‌های اقتصادی ۲۷

۳- ظرفیت‌های امنیتی ۲۹

بخش چهارم: مواضع بازیگران ۳۱

۱- بازیگران منطقه‌ای ۳۲

۲- بازیگران فرامنطقه‌ای ۳۷

بخش پنجم: پیامدهای همه‌پرسی ۴۱

۱- پیامدهای محلی ۴۲

۲- پیامدهای ملی ۴۵

۳- پیامدهای منطقه‌ای ۴۸

نتیجه‌گیری ۵۰

نظرسنجی ۵۳

مقدمه

مسعود بارزانی، رئیس منطقه کردستان عراق روز هفدهم خرداد ۱۳۹۶ اعلام کرد که همه‌پرسی استقلال کردستان روز ۳ مهرماه ۱۳۹۶ برگزار خواهد شد. طی سه سال اخیر که بخش‌هایی از عراق در اشغال تروریست‌های داعش قرار داشت، موضوع استقلال کردستان در چند نوبت توسط مسعود بارزانی مطرح شد. در نهایت نیز مسعود بارزانی و دولت منطقه کردستان همه‌پرسی استقلال کردستان از عراق را در تاریخ ۲۵ سپتامبر (۳ مهرماه ۱۳۹۶) برگزار کردند. در این پژوهش ضمن اشاره مختصر به جایگاه کردها در عراق، موضوعاتی نظیر علل طرح همه‌پرسی در شرایط زمانی کنونی، ظرفیت‌های داخلی کردستان عراق، مواضع بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای درباره همه‌پرسی استقلال کردستان و همچنین پیامدهای همه‌پرسی و تجزیه‌طلبی کردهای عراق مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بخش اول

تاریخچه و شناخت جایگاه کردها در عراق

شناخت اجمالی منطقه کردستان

بعد از اعراب، کردها دومین گروه قومی بزرگ در عراق را تشکیل می‌دهند. کردها در سال ۱۹۹۱ و پس از تهاجم عراق به کویت و با حمایت کشورهای غربی و با حل اختلاف‌های گروهی و خیزش «راپه رین» علیه حکومت بعث توانستند حکومت خود را در شمال عراق تأسیس نمایند. با این حال، حکومت خودمختار کردها در منطقه کردستان عراق به‌طور رسمی در سال ۲۰۰۳ و پس از حمله دوباره آمریکا به عراق تشکیل شد. به لحاظ جغرافیایی، منطقه کردستان عراق متشکل از سه استان سلیمانیه، اربیل و دهوک بود که اخیراً حلبچه نیز به‌عنوان استان چهارم معرفی شده است. منطقه کردستان در شمال عراق قرار دارد و مساحت آن ۷۴ هزار کیلومتر مربع است. طبق آخرین آمار، ۵,۲ میلیون نفر از جمعیت عراق را کردها تشکیل می‌دهند که اغلب آنها در شمال عراق قرار دارند.

منطقه کردستان عراق دارای یک مجلس یا پارلمان یکصد و یازده نفره، نخست وزیر، هیأت دولت محلی، نیروی پلیس و تشکیلات امنیتی به نام نیروهای پیشمرگه است. هفده درصد بودجه کل عراق به منطقه کردستان اختصاص دارد. بسیاری از کشورهای مهم در منطقه کردستان عراق دفتر نمایندگی یا کنسولگری

دارند. کردها در توزیع قدرت در عراق نیز نقش قابل‌ملاحظه‌ای دارند و پست ریاست جمهوری عراق، پست سفیر در بسیاری از سفارتخانه‌های کلیدی عراق در خارج، سمت‌های مهم نظامی از جمله ریاست ستاد کل مشترک ارتش عراق و چندین وزارتخانه در اختیار کردهای عراق قرار گرفته است. در مجلس عراق نیز ۶۵ کرسی در اختیار کردهاست. این امتیازها موجب شد تا کردها خود را در عراق به‌عنوان جریان سوم مطرح کنند که دو جریان دیگر یعنی شیعیان و سنی‌ها برای پیروزی در انتخابات نیاز به همراهی با این جریان دارند.

کردها در تاریخ مدرن عراق

تنازع قومی در عراق پس از فروپاشی امپراطوری عثمانی و استقلال عراق پایه‌ریزی شد. شاهان عراق طی سال‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۷۵ در جهت بسط ارزش‌های عربی و نفی و طرد هویت کردی اقدام کردند. حکومت عراق در «عهدنامه لوزان» ۱۹۲۳ خودمختاری محلی برای کردها را که در «عهدنامه سور» در ۱۹۲۰ لحاظ شده بود، نادیده گرفت و آن‌را فسخ کرد. (عهدنامه سور در سال ۱۹۲۰ میان نیروهای پیروز متفق در جنگ جهانی اول و امپراطوری عثمانی امضا شد. طبق یکی از مفاد این عهدنامه، نواحی کردنشین شمال موصل با شرایط دریافت خودمختاری در قلمرو امپراطوری عثمانی باقی

ماند و حق آن برای ارجاع تقاضای استقلال به جامعه ملل طی یک‌سال به رسمیت شناخته شد.)در این مقطع که تا برآمدن حزب بعث در عراق ادامه داشت، کردها به خیزش‌های پراکنده‌ای در دهه‌های ۱۹۲۰، ۱۹۳۰، ۱۹۴۰، ۱۹۶۰، ۱۹۷۰و ۱۹۸۰ مبادرت کردند که «ملا مصطفی بارزانی»، در هدایت و رهبری این شورش‌ها نقش اساسی داشت.

کردها از سال ۱۹۷۵ تا ۱۹۹۱ تاریک‌ترین دوران حیات خود را سپری کردند. در سال ۱۹۷۵ صدام‌حسین ۱۵۰۰ روستای کردنشین را نابود کرد و افراد زیادی از مردم عادی و پیشمرگه را کشت. صدام حسین سیاست «عرب‌سازی» را با تخریب شهرها و روستاهای کردنشین و آواره کردن کردها در مناطق و حتی کشورهای دیگر به شدت ادامه داد. در قالب سیاست عربی‌سازی از سخن گفتن به کردی در انظار عمومی جلوگیری شد، بر انتخاب اسامی عربی برای کردها تأکید و در اسناد رسمی از آنها به عنوان اعراب نام برده می‌شد. این سیاست صدام در قبال کردهای عراق به تعبیری سیاست «زبان‌کشی» بود و وی حتی اسم کرکوک را با واژه ناسیونالیستی «تمیم» جایگزین نمود تا کرکوک را برای همیشه به منطقه‌ای عربی مبدل نماید.

با این حال، اوج قساوت صدام در برابر کردها در عملیات «انفال»

رخ داد. عملیات نظامی گسترده‌ای که در سال ۱۹۸۸ و تحت هدایت «علی حسن المجید»، پسر عموی صدام حسین، تحت عنوان عملیات «انفال» علیه کردهای این کشور انجام گرفت موجب شد هم محل زندگی کردها و هم زمین‌های کشاورزی و دام‌های آنها از بین برود. علی حسن المجید به خاطر استفاده از سلاح‌های بیولوژیکی و شیمیایی علیه شهرها و روستاهای کردنشین به «علی شیمیایی» معروف شد. معروف‌ترین حمله شیمیایی در مارس ۱۹۸۸ در حلبچه رخ داد. هدف اصلی حذف مقاومت کردها به هر شکل ممکن بود که حکومت عراق آنها را «خراب‌کارها» نامید که شامل همه مردهای ۱۵ تا ۷۰ سال بود. در طول عملیات انفال بیش از ۴۰۰۰ روستا تخریب، بیش از ۱۸۰ هزار نفر جان خود را از دست داده و ده‌ها هزار نفر آواره شدند. «فرانسیس دنگ»، نماینده ویژه دبیرکل سازمان ملل در امور آوارگان، طی سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۴، گزارش داد حدود ۲۰۰ هزار عرب در پی سیاستی که حزب بعث آن را «اصلاح ملی» می‌خواند، جایگزین ساکنان کرد و ترکمن شهر کرکوک شده‌اند. به دنبال این تغییرات، بافت جمعیتی شهر کرکوک تغییر کرد.

سال‌های آغازین دهه ۱۹۹۰ برای کردهای عراق آغاز دوران جدید بود. کردهای عراق در سال۱۹۹۱ در مناطق شمالی این کشور علیه

دولت بعثی صدام حسین قیام کردند که شورای امنیت سازمان ملل متحد در قالب قطعنامه ۶۸۸ از این قیام حمایت و مناطق شمالی عراق را «منطقه ممنوعه» اعلام نمود. این قیام و حمایت شورای امنیت موجب شد تا برای نخستین بار ارتباط حقوقی-اداری منطقه کردستان با دولت مرکزی عراق قطع شود و منطقه کردستان عراق «منطقه امن» اعلام و خودمختار شود. از این تاریخ به بعد، منطقه کردستان عراق شاهد دور تازه‌ای از حیات سیاسی خود در قالب تشکیل مجلس محلی و حکومت منطقه‌ای کردستان بود. با این حال، فعالیت نخستین پارلمان محلی کردستان عراق به دلیل وقوع جنگ داخلی میان دو حزب اصلی این منطقه در سال ۱۹۹۴ تا سال ۲۰۰۲ معلق ماند. در سال ۱۹۹۲، علاوه بر تشکیل پارلمان محلی کردستان عراق، دولت محلی یا اداره محلی نیز ایجاد شد. به غیر از کابینه اول که در اربیل به شکل واحد تشکیل شد، کابینه‌های دوم، سوم و چهارم به دلیل بروز جنگ داخلی در اربیل و سلیمانیه در قالب دو کابینه مجزا تشکیل شد.

جایگاه کردها در نظام سیاسی جدید عراق

در حالی‌که کردها از سال ۱۹۲۰ تا ۲۰۰۳ بیش از همه شاهد تضاد، مبارزه و تقابل با دولت عراق بودند، از سال ۲۰۰۳ به بعد شاهد خودمختاری رسمی منطقه کردستان و حیات سیاسی فدرالی بودند

که زمینه را برای پیشرفت این منطقه در حوزه‌های مختلف از جمله در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی فراهم کرد. در واقع نوع نظام سیاسی عراق آشکارا در قانون اساسی سال ۲۰۰۵ این کشور جمهوری، دمکراتیک و فدرال اعلام شده است. در ماده ۴ قانون اساسی سال ۲۰۰۵ عراق، زبان‌های کردی و عربی به‌عنوان زبان‌های اصلی معرفی شدند. ماده ۱۱۳ قانون اساسی جدید نیز ایالت کردستان و قوای موجود آن‌را به‌عنوان یک ایالت فدرال به رسمیت شناخته است. علاوه بر این، اقلیم کردستان در نظام جدید عراق خود دارای قانون اساسی است که مورد تصویب پارلمان منطقه قرار گرفته اما هنوز به همه‌پرسی گذاشته نشده است. همچنین اقلیم کردستان دارای پرچم و سرود ملی خاص خود است. این منطقه دارای یک رئیس، یک کابینه به ریاست نخست‌وزیر و یک پارلمان است. پارلمان کردستان عراق ۱۱۱ عضو دارد. با توجه به امکانات گروه‌های کرد و فضای حاکم در عراق، می‌توان گفت کردها اکنون در قوی‌ترین وضعیت خویش در این کشور به سر می‌برند.

در این نظام جدید، جایگاه کردها در عراق به نحو قابل ملاحظه‌ای افزایش پیدا کرده و کردها در عراق از «اقلیت مطرود» به «اقلیت مشروع» تبدیل شدند و حاکمیت آنها بر استان‌های کردنشین

سلیمانیه، دهوک و اربیل رسمیت پیدا کرد. این امر ناشی از وزن ژئوپلتیکی قابل توجه کردها در جمعیت و ساختار سیاسی جدید عراق است. کردها در نظام جدید عراق، در توزیع قدرت نقش قابل ملاحظه‌ای دارند. پست ریاست جمهوری عراق، معاون نخست وزیر، معاون رئیس پارلمان، پست سفیر در بسیاری از سفارت‌خانه‌های کلیدی عراق در خارج، سمت‌های مهم نظامی از جمله ریاست ستاد کل مشترک ارتش عراق در اختیار کردهای عراق قرار دارد. در پارلمان عراق نیز ۶۵ کرسی در اختیار کردها قرار دارد که یکی از آن‌ها معاون رئیس پارلمان است. بسیاری از کشورهای مهم در منطقه کردستان عراق دفتر نمایندگی یا کنسولگری دارند. این امتیازها موجب شد تا کردها خود را در عراق جدید به‌عنوان «جریان سوم» مطرح کنند که دو جریان دیگر یعنی شیعیان و سنی‌ها برای تشکیل دولت نیاز به همراهی با این جریان دارند. با همه این شرایط، طی سال‌های اخیر بارها مقامات دولت منطقه کردستان به خصوص مسعود بارزانی از استقلال کردستان و جدایی آن از عراق سخن گفتند که در نهایت نیز در سوم مهرماه ۱۳۹۶ همه‌پرسی استقلال کردستان از عراق را اجرایی کردند.

بخش دوم

علل طرح همه‌پرسی استقلال کردستان عراق

مسعود بارزانی، رئیس منطقه کردستان عراق روز ۱۷ خرداد ۱۳۹۶ اعلام کرد که همه‌پرسی جدایی کردستان از عراق روز ۳ مهرماه ۱۳۹۶ برگزار خواهد شد. سوال این است که چرا دولت منطقه کردستان زمان کنونی را برای برگزاری همه‌پرسی در نظر گرفته است؟

مهم‌ترین علل تصمیم دولت منطقه کردستان برای برگزاری همه‌پرسی در زمان کنونی را باید در دو سطح تحلیل محلی و ملی عنوان کرد.

۱- سطح محلی

در سطح محلی کردستان عراق مشکلاتی وجود دارد که در برگزاری همه‌پرسی استقلال کردستان تأثیر داشته است. دو مورد از مهم‌ترین این مسکلات عبارتند از: بن‌بست‌های سیاسی و مشکلات اجتماعی.

۱-۱: بن‌بست‌های سیاسی

واقعیت تحولات در منطقه کردستان این است که این منطقه دچار نوعی بن‌بست سیاسی شده که در شکل روبه‌رو آمده است:

۱-۱-۱: ریاست منطقه

مسعود بارزانی، رئیس حزب دموکرات کردستان از سال ۲۰۰۵ تاکنون ریاست منطقه را بر عهده دارد. بارزانی در سال ۲۰۰۵ از طریق پارلمان موفق شد ریاست منطقه را به دست آورد. بارزانی، اما در سال ۲۰۰۹ با آراء مردمی و از طریق انتخابات برای ۴ سال دیگر ریاست منطقه را بر عهده گرفت. دوران ریاست مسعود بارزانی در جولای ۲۰۱۳ پایان یافت، اما درحالی که احزاب مخالف معتقد بودند ریاست مسعود بارزانی نمی‌تواند تداوم داشته باشد، حزب دموکرات بر حق بارزانی برای تصدی ریاست منطقه برای ۴ سال دیگر تأکید داشت، زیرا این حزب بر این باور بود که

مسعود بارزانی تنها یک دوره با رأی مردم برگزیده شد و بار دیگر می‌تواند با رأی مردم برای ۴ سال دیگر ریاست را بر عهده گیرد. اما این منطق مورد پذیرش احزاب مخالف قرار نگرفت. در نهایت نیز بدون اینکه انتخابات ریاست منطقه برگزار شود، پارلمان سابق کردستان با توافق دو حزب دموکرات و اتحادیه میهنی در واپسین روزهای حیات خود برای مدت دو سال ریاست بارزانی را تمدید کرد که برخی از احزاب از جمله جنبش گوران این اقدام را غیرقانونی عنوان کردند. با این حال، با پایان یافتن دوره تمدید شده دو ساله در سال ۲۰۱۵ نیز مسعود بارزانی از ریاست منطقه کنار نرفت. درحالی که در نتیجه انتخابات پارلمانی سال ۲۰۱۳ اتحادیه میهنی کردستان جایگاه دوم خود در پارلمان محلی را به جنبش تغییر دارد، توافقی برای تمدید دوباره ریاست بارزانی در پارلمان انجام نشد، اما شورای قضایی منطقه کردستان به ریاست «شوان محی‌الدین» برای مدت دو سال دیگر ریاست بارزانی را تمدید کرد که هنوز ادامه دارد. با این حال، بارزانی برای کناره‌گیری از ریاست منطقه تحت فشار احزاب منتقد قرار دارد. دیدگاهی که وجود دارد، این است که مسعود بارزانی با هدف بر عهده گرفتن ریاست دولت آینده کردستان و خارج شدن از فشار کنونی موضوع همه‌پرسی استقلال کردستان را در

شرایط کنونی مطرح کرده است.

۲-۱-۱: پارلمان محلی

آخرین انتخابات پارلمانی منطقه کردستان که چهارمین انتخابات بود، سپتامبر ۲۰۱۳ برگزار شد. یکی از اتفاق‌های مهم در این انتخابات، جایگزین شدن جنبش تغییر به جای اتحادیه میهنی کردستان بود زیرا جنبش تغییر در مقایسه با اتحادیه میهنی موفق به کسب کرسی‌های بیشتری شد. با این حال، پارلمان چهارم کردستان عراق از سال ۲۰۱۵ تاکنون به حالت تعلیق درآمده و ورود «یوسف محمد»، رئیس پارلمان از جنبش تغییر نیز توسط بارزانی به اربیل، مرکز منطقه‌ای کردستان ممنوع شد.

۳-۱-۱: قانون اساسی

اگرچه پارلمان منطقه کردستان در سال ۲۰۰۹ قانون اساسی محلی را تأیید کرد، اما با گذشت ۸ سال از این تاریخ هنوز همه‌پرسی قانون اساسی برگزار نشده و مورد تأیید عمومی قرار نگرفته است. بر اساس این قانون اساسی، کردستان عراق حق دارد اقدام به برگزاری رفراندوم کند، اما از آنجایی که این قانون اساسی مورد تأیید عمومی قرار نگرفته، در برگزاری همه‌پرسی استقلال نمی‌توان به این قانون اساسی استناد کرد.

۲-۱: مشکلات اجتماعی

علاوه بر بن‌بست‌های سیاسی که در منطقه کردستان وجود دارد، دولت محلی این منطقه با مشکلات اجتماعی نظیر فساد گسترده و اعتراض‌های اجتماعی به دلیل ناتوانی در پرداخت کردن حقوق کارمندان مواجه است.

با توجه به این شرایط، دیدگاه مهمی که وجود دارد این است که بن‌بست سیاسی سه‌گانه و اعتراض‌های اجتماعی و فساد گسترده دولت محلی سبب شد که مسعود بارزانی همه‌پرسی استقلال را در شرایط زمانی کنونی طرح کند. از این‌رو، این دیدگاه وجود دارد که موضوع همه‌پرسی جدایی کردستان از عراق بیش از همه «مصرف داخلی» دارد و مسعود بارزانی و حزب دموکرات با طرح این موضوع تلاش می‌کنند برای مدیریت فشارهای داخلی علیه خود به نوعی «زمان» بخرند و از سوی دیگر فشارها در سطح محلی کردستان را نیز به سمت دولت مرکزی بغداد تغییر دهند و بتوانند از دولت بغداد امتیازهایی به خصوص در حوزه مالی بگیرند.

۲- سطح ملی

دومین عامل تصمیم مسعود بارزانی و حزب دموکرات برای تعیین زمان همه پرسی جدایی را باید در سطح ملی عراق جستجو کرد. در سطح ملی، اختلاف‌ها میان دولت مرکزی بغداد و دولت محلی

کردستان، شکل‌گیری دولتی ضعیف شده در عراق و همچنین ورود عراق به دوره پساداعش را می‌توان از مهم‌ترین علل تصمیم دولت محلی کردستان برای برگزاری همه‌پرسی استقلال کردستان در زمان کنونی در نظر گرفت.

۱-۲: اختلاف‌ها با دولت مرکزی بغداد

به‌طور کلی اختلاف دولت محلی کردستان با دولت مرکزی بغداد شامل چند حوزه انرژی، بودجه، امنیتی و ارضی می‌شود. اختلاف‌ها در حوزه انرژی شامل رفتارهای غیرقانونی دولت محلی کردستان در حوزه کشف، استخراج و صادرات نفت است که مطابق قانون اساسی عراق باید با مجوز دولت مرکزی باشد اما دولت محلی بدون کسب مجوز دولت بغداد، این اقدامات را انجام می‌دهد و از واریز وجوه دریافتی به خزانه مرکزی نیز خودداری می‌کند. اختلاف در حوزه بودجه نیز شامل ندادن بودجه ۱۷ درصدی منطقه کردستان توسط دولت مرکزی بغداد است که دولت بغداد نیز به رفتارهای غیرقانونی دولت محلی کردستان در مسئله انرژی استناد می‌کند. مطابق آمارهای ارائه شده هم‌اکنون دولت عراق حدود ۷۰ تریلیون دینار به دولت محلی کردستان بدهکار است که به نظر می‌رسد به دلیل استخراج و فروش غیر مجاز نفت منطقه کردستان توسط دولت مرکزی پرداخت شده است. پرداخت نشدن

بودجه یکی از عللی است که سبب بروز مشکلات اقتصادی و شکل‌گیری اعتراض‌های اجتماعی علیه دولت محلی کردستان عراق شد. اختلاف امنیتی نیز بر سر نیروهای پیشمرگه است. دولت محلی کردستان خواستار این است که دولت بغداد همان نگاهی که به نیروهای مسلح عراق دارد را نسبت به نیروهای پیشمرگه داشته باشد. این درحالی است که دولت مرکزی عراق معتقد است ارتش و نیروهای مسلح، نیروهای ملی هستند اما پیشمرگه نیروی محلی کردستان محسوب می‌شود که حقوق و نیازهای آنها باید با همان بودجه ۱۷ درصدی تأمین شود. اختلاف ارضی نیز شامل اجرا نشدن ماده ۱۴۰ به خصوص کرکوک است. (طبق ماده ۱۴۰ قانون اساسی عراق، ساکنین اخراجی استان کرکوک و چند منطقه مورد اختلاف میان دولت مرکزی عراق و دولت محلی منطقه کردستان عراق در استان‌های نینوا و دیاله باید به مناطق سکونت خود بازگردانده شوند، سپس سرشماری آغاز و سرانجام همه‌پرسی تعیین سرنوشت با دو گزینه استقلال اداری مناطق مورداختلاف یا الحاق مناطق مورد اختلاف به منطقه کردستان عراق برگزار شود.) دولت محلی کردستان اشغال بخش‌هایی از عراق توسط داعش در سال ۲۰۱۴ را به‌عنوان فرصت در نظر گرفته و بخش‌هایی از مناطق مورد اختلاف را تحت کنترل

خود درآورد، در حالی که دولت مرکزی بغداد نیز این مناطق را مطابق قانون اساسی متعلق به عراق می‌داند.

با توجه به این اختلاف‌ها، دولت محلی کردستان عراق با هدف امتیازگیری از دولت بغداد موضوع همه‌پرسی استقلال کردستان را در زمان کنونی مطرح کرده است.

۲-۲: شکل‌گیری دولتی ضعیف شده در عراق

واقعیت این است که دولت کنونی عراق، دولتی مقتدر و قوی نیست بلکه دولتی تضعیف شده است. مؤسسه «رند» سال ۲۰۱۶ در گزارشی به قلم شماری از نویسندگان خود و با اشاره به تمایلات دولت محلی کردستان برای برگزاری همه‌پرسی استقلال، نوشت: «حضور داعش در عراق سبب شد که بارزانی آشکارا از «ناکامی عراق» صحبت کند. دولت محلی کردستان معتقد است که نظام سیاسی عراق ناکارآمد است و این ناکارآمدی ادامه پیدا خواهد کرد. توانایی حکومت عراق برای ممانعت از جدایی کردستان محدود است زیرا بغداد با چالش‌هایی نظیر تضعیف ارتش، بحران‌های مالی، تنش‌های فرقه‌ای، اختلاف‌های سیاسی، اقتصاد فلج و به‌طور کلی با خستگی شدید ناشی از یک دهه جنگ مواجه است.» دولت محلی کردستان نیز این شرایط را به‌عنوان فرصتی مناسب برای برگزاری همه‌پرسی استقلال در نظر گرفته

است.

۳-۲: ورود عراق به دوره پساداعش

یکی دیگر از دلایلی که برای برگزاری همه‌پرسی استقلال در زمان کنونی مطرح است، این است که دولت منطقه کردستان نگران است که دولت مرکزی بغداد با پشت سر گذاشتن چالش دشوار داعش، در دوره پساداعش به دولتی مقتدر و قوی تبدیل شود. بدون تردید، برگزاری همه‌پرسی در شرایطی که دولت مرکزی بغداد ضعیف و به نوعی ورشکسته است، از شرایطی که دولتی مقتدر و قوی در عراق روی کار باشد، آسان‌تر خواهد بود. از این‌رو، موضوع همه‌پرسی استقلال کردستان در شرایط زمانی کنونی مطرح شده است.

نتیجه:

واقعیت این است که دولت منطقه کردستان با در نظر گرفتن شرایط کنونی دولت عراق و اینکه این کشور در موقعیت ضعف قرار گرفته است، موضوع همه‌پرسی استقلال را مطرح کرد زیرا در صورت تقویت جایگاه دولت عراق، امکان طرح همه‌پرسی کمتر خواهد شد. از سوی دیگر، مسعود بارزانی با طرح موضوع همه‌پرسی به دنبال اهداف شخصی خود از جمله تداوم حضور در رأس قدرت کردستان نیز است.

بخش سوم

ارزیابی ظرفیت‌های داخلی کردستان برای استقلال

آیا کردستان عراق پتانسیل و ظرفیت‌های درون اقلیمی کافی برای استقلال از عراق را دارد یا خیر؟ پاسخ به این سؤال با در نظر گرفتن واقعیت‌ها در سه لایه سیاسی، اقتصادی و امنیتی امکان‌پذیر خواهد بود.

۱- ظرفیت‌های سیاسی

منطقه کردستان در حوزه سیاسی به واسطه برخورداری از خودمختاری در قانون اساسی عراق، تجربه

دولت داری را کسب کرد اما این تجربه، موفق نبود زیرا به دیکتاتوری حزبی حزب دموکرات کردستان به ریاست مسعود بارزانی انجامید. سه رکن مهم قدرت در منطقه کردستان یعنی ریاست منطقه، پارلمان و ریاست دولت در اختیار حزب دموکرات قرار دارد.

مسعود بارزانی از سال ۲۰۰۵ تاکنون ریاست منطقه کردستان را بر عهده دارد؛ در حالی که دوره قانونی ریاست وی در سال ۲۰۱۳ پایان یافت. پارلمان سابق کردستان در سال ۲۰۱۳ و با وجود مخالفت جنبش گوران و حزب جماعت اسلامی، ریاست مسعود بارزانی بر منطقه را دو سال تمدید کرد، اما با پایان این دو سال نیز بارزانی هنوز حاضر به واگذاری ریاست منطقه نشده است. نکته مهم تر، اما، این است که مسعود بارزانی نه تنها حاضر به کناره‌گیری

از ریاست منطقه نشد بلکه فعالیت پارلمان محلی را نیز متوقف کرده است.

نکته دیگر این است که حتی در درون حزب دموکرات نیز رقابت‌های سیاسی که می‌تواند سبب بروز اختلاف شود، دیده می‌شود. برای مثال، درحالی که «نیچروان بارزانی»، نخست وزیر کنونی کردستان یکی از مدعیان اصلی جانشینی مسعود بارزانی در سمت ریاست منطقه است، مسعود بارزانی تلاش می‌کند، «مسرور بارزانی»، پسر خود را نامزد اصلی ریاست منطقه پس از خود معرفی کند. بنابراین، می‌توان گفت هنوز در درون حزب دموکرات نیز فرایند سیاسی دموکراتیک شکل نگرفته که این موضوع نیز گویای این است که در بعد سیاسی ظرفیت‌های شکل‌گیری دولت مستقلی در کردستان به وجود نیامده است.

۲- ظرفیت‌های اقتصادی

دولت محلی کردستان به خصوص در نظام سیاسی جدید عراق تلاش زیادی انجام داد تا این منطقه را به لحاظ اقتصادی و توسعه متفاوت و متمایز از شرایط در عراق نشان دهد. دولت محلی کردستان برای محقق کردن اهداف اقتصادی خود بر درآمدهای نفتی و بودجه ۱۷ درصدی که دولت عراق به این منطقه پرداخت می‌کرد، تمرکز کرد. اگرچه چهره منطقه کردستان طی حدود

۱۵ سال اخیر تغییر و این منطقه روند روبه رشدی را در معیار توسعه طی کرد، اما با این حال چالش اقتصادی را می‌توان یکی از مهم‌ترین معضل‌ها و مشکل‌های منطقه کردستان عنوان کرد. بدهی بالا، میزان بیکاری بالا، ناتوانی در پرداخت به موقع حقوق کارکنان، اقتصاد تک محصولی نفتی، نرخ بالای یارانه‌ها و همچنین جایگاه پایین مالیات در تأمین درآمدهای منطقه از معضل‌های مهم اقتصادی کردستان عراق محسوب می‌شود. مشکلات اقتصادی و همچنین حمله داعش سبب شد گردشگری به عنوان یکی از منابع درآمدی منطقه کردستان با افت ۷۰ درصدی مواجه شود.

علل مختلفی را می‌توان برای چالش‌های اقتصادی منطقه کردستان عنوان کرد، اما اقتصاد نفتی و کاهش شدید قیمت نفت، فساد گسترده دولتی، اختلاف‌ها با دولت بغداد و واکنش دولت بغداد با ندادن بودجه ۱۷ درصدی منطقه کردستان را می‌توان از مهم‌ترین دلایل بروز چالش‌های اقتصادی در این منطقه عنوان کرد.

با توجه به این وضعیت اقتصادی که سبب شکل‌گیری اعتراض‌های اجتماعی مکرر علیه دولت محلی کردستان شد، می‌توان گفت این منطقه نه تنها به لحاظ اقتصادی ظرفیت

استقلال از عراق را ندارد بلکه با پافشاری بر استقلال از عراق وضعیت اقتصادی آن وخیم‌تر نیز خواهد شد.

۳- ظرفیت‌های امنیتی

اگرچه دولت محلی کردستان تلاش زیادی برای ایجاد ساختار امنیتی - نظامی قوی انجام داد، اما واقعیت این است که ظرفیت امنیتی این منطقه به خصوص در دو حوزه نظامی و قومی شکننده است. به لحظ نظامی، حزب دموکرات و اتحادیه میهنی کردستان با وجود همکاری امنیتی و همکاری که در تشکیل وزارتخانه‌ای به نام وزارت امور پیشمرگه داشتند، اما اربیل و سلیمانیه همچنان دارای نیروهای نظامی و نهادهای اطلاعاتی و سرویس های امنیتی مختص خود هستند و نیروی واحدی در این حوزه در سطح منطقه کردستان وجود ندارد که همین موضوع به خوبی بیانگر حاکم بودن بی اعتمادی میان دو حزب دموکرات و اتحادیه میهنی در درون منطقه کردستان است.

نکته دوم این است که اگرچه نیروهای پیشمرگه و به‌طور کلی کردها در مبارزه با داعش نقش ایفا کردند، اما واقعیت این است که زمانی که داعش در سال ۲۰۱۴ به سمت مناطق کردنشین حرکت و بخش‌هایی از این مناطق را اشغال کرد، نیروهای پیشمرگه توان مقابله با داعش را نداشتند و اگر کمک‌های نظامی جمهوری

اسلامی ایران نبود شاید منطقه کردستان نیز توسط داعش اشغال می‌شد. تحرکات داعش ضعف نظامی پیشمرگه به خصوص در حوزه پدافند هوایی و سلاح های سنگین و دوربرد را آشکار کرد. علاوه‌بر این، دیگر معضل امنیتی مهم در منطقه کردستان، حضور اقلیت‌های ترکمن، شبک، مسیحی و ایزدی در این منطقه است که قومیت‌های غیرکرد منطقه را تشکیل می‌دهند. این گروه‌ها نه تنها با استقلال کردستان از عراق و قرار گرفتن احتمالی تحت حاکمیت کردها مخالف هستند بلکه حتی مخالفت خود را از طریق برگزاری تظاهرات و درگیر شدن با کردها نشان دادند که نمونه این درگیری‌ها در ماه گذشته در کرکوک رخ داد.

نکته دیگر نیز این است که دولت محلی کردستان نیز نشان داد که خود را برای تأمین امنیت این اقلیت‌ها متعهد نمی‌داند. برای مثال، دولت محلی کردستان در سال ۲۰۱۴ که اقلیت ایزدی توسط تروریست‌های داعش قتل عام شدند، اقدام جدی برای مبارزه با داعش و نجات ایزدی‌ها از جنایت داعش انجام نداد.

به‌طور کلی باید گفت، منطقه کردستان با وجود روند رو به رشدی که طی کرد، اما در هیچ کدام از سه لایه سیاسی، اقتصادی و امنیتی ظرفیت استقلال از عراق و تشکیل کشور مستقل را ندارد.

بخش چهارم

مواضع بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

موضع بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای درخصوص همه‌پرسی استقلال کردستان از عراق، موضوع حایز اهمیتی است، زیرا استقلال کردستان از عراق، موضوعی صرفاً داخلی محسوب نمی شود.

۱- بازیگران منطقه‌ای

مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای که موضع آنها درباره همه‌پرسی استقلال کردستان از عراق مهم است، عبارتند از: ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی و رژیم صهیونیستی.

۱-۱: جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران در نظام سیاسی جدید عراق ضمن دفاع از خودمختاری منطقه کردستان، گسترش روابط با دولت محلی این منطقه را نیز پیگیری کرده اما هیچگاه از استقلال این منطقه و تجزیه تمامیت ارضی عراق حمایت نکرده است. با این حال، نگرانی‌های جمهوری اسلامی ایران از منطقه کردستان در دوره جدید حیات سیاسی عراق افزایش داشته که علت اصلی آن نیز حضور گسترده بازیگران خارجی به خصوص آمریکا و رژیم صهیونیستی به‌عنوان دو دشمن اصلی جمهوری اسلامی ایران در منطقه کردستان عراق و همچنین رفتارهای واگرایانه دولت محلی منطقه کردستان عراق و تلاش آن برای تضعیف دولت مرکزی بغداد است. به‌طور

کلی، جمهوری اسلامی ایران مسأله کردها در عراق را در قالب کل عراق می‌بینند. از این رو، راهبرد جمهوری اسلامی ایران در قبال منطقه کردستان عراق، حمایت از نظام فدرالی در عراق، تأکید بر حفظ تمامیت ارضی عراق و مخالفت با هرگونه استقلال احتمالی کُردها است. این موضع اکنون نیز درباره همه‌پرسی استقلال منطقه کردستان از عراق ابراز شد. یکی از آشکارترین رفتارهای ایران در این خصوص می‌توان به سفر «سرلشگر باقری»، رئیس ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به ترکیه اشاره کرد که طرفین در این سفر مخالفت مشترک دو کشور را درباره همه‌پرسی استقلال منطقه کردستان عراق بیان کردند.

۱-۲: ترکیه

ترکیه از جمله کشورهایی است که به منطقه کردستان عراق نگاه چند وجهی امنیتی و اقتصادی دارد. عوامل امنیتی عمدتاً باعث نگرش منفی ترکیه به تشکیل دولت مستقل کرد در شمال عراق شده است. این عوامل عبارتند از: جمعیت کرد ترکیه، جمعیت ترکمن منطقه شمالی عراق و حضور عناصر پ.ک.ک در منطقه کردستان عراق. دومین نوع نگرش ترکیه به منطقه کردستان عراق، نگرش فرصت محور اقتصادی است. ترکیه در سال‌های اخیر در منطقه کردستان عراق حضور قوی اقتصادی پیدا کرده

است. تجارت ترکیه با منطقه کردستان نیمی از تجارت آن با عراق را تشکیل می‌دهد. حدود ۸۰ درصد کالاهای مصرفی موجود در منطقه کردستان عراق، کالاهای تولیدی ترکیه هستند. ده‌ها هزار شهروند ترکیه نیز در منطقه کردستان عراق کار و یا تجارت می‌کنند. منطقه کردستان عراق سومین بازار صادارتی کالاهای ترکیه است. حضور اقتصادی ترکیه در منطقه کردستان عراق ضمن اینکه تهدیدهای این منطقه علیه امنیت ترکیه را کاهش داده، سبب تقویت روابط طرفین و البته تضعیف روابط آن با دولت مرکزی بغداد نیز شده است. در واقع، نوعی نگرش کارکردگرایانه در روابط ترکیه و منطقه کردستان عراق حاکم است که سبب شد همکاری‌های فنی و اقتصادی به ارتقای روابط سیاسی و کاهش تهدیدهای امنیتی منجر شود.

با همه این شرایط، دولت ترکیه از تقویت خودمختاری منطقه کردستان در عراق حمایت می‌کند اما به‌طور قاطع مخالف تشکیل کشور مستقل کردی در شمال عراق است، زیرا برای ترکیه بیش از آنکه فرصت باشد با توجه به جمعیت حدود ۲۰ درصدی کرد در این کشور، یک تهدید جدی است. از این رو، مقامات ترکیه تاکنون در چند نوبت ضمن بیان مخالفت قاطع خود با برگزاری همه‌پرسی استقلال کردستان، درباره پیامدهای

این اقدام نیز به مقامات کردستان عراق هشدار دادند.

۳- ۱: عربستان سعودی

اگرچه اهمیت همه‌پرسی استقلال کردستان عراق برای عربستان سعودی مانند جمهوری اسلامی ایران و ترکیه نیست، اما عربستان سعودی و هم‌پیمانانش در شورای همکاری خلیج فارس نگاه ویژه‌ای به منطقه کردستان عراق دارند. عراق جدید که از سال ۲۰۰۳ با سقوط حکومت صدام شکل گرفت و شاهد جایگاه برتر شیعیان در ساختار قدرت این کشور بود، به تقویت نفوذ جمهوری اسلامی ایران در این کشور و تغییر توازن قدرت منطقه‌ای منجر شد.

علاوه بر این، عربستان سعودی ضمن اینکه به نیروی کرد به‌عنوان موازنه‌گر منطقه‌ای می‌نگرد به آن به عنوان نیروی موازنه‌گر در ساختار سیاسی درونی عراق نیز می‌نگرد. پس از سقوط صدام، سه دولت در سال‌های ۲۰۰۵، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۳ در عراق شکل گرفت که توازن قدرت در این دولت‌ها آشکارا به نفع گروه‌های شیعی بود. عربستان سعودی و متحدانش از طریق تقویت روابط با منطقه کردستان عراق تلاش می‌کنند نوعی ائتلاف میان اهل سنت و کردهای عراقی مقابل شیعیان به وجود آورده و دولت مرکزی بغداد را تضعیف کنند.

اگرچه سیاست عربستان سعودی درباره همه‌پرسی استقلال

کردستان از عراق، مبهم است، اما، شواهد سیاسی و همچنین بررسی سیاست‌های ریاض گویای این است که آل سعود ضمن اینکه از ایجاد نظام قدرت خانوادگی در منطقه کردستان عراق و شکاف میان این منطقه و دولت مرکزی بغداد حمایت می‌کند، خواستار تشکیل دولت مستقل کردی نیست بلکه خواستار تضعیف دولت مرکزی بغداد است.

۴- ۱: رژیم صهیونیستی

رژیم صهیونیستی به منطقه کردستان عراق به عنوان فرصت می‌نگرد، زیرا رژیم صهیونیستی از سقوط صدام نفع برده، نه فقط به این خاطر که عراق در سال‌های گذشته یکی از مهم‌ترین کشورهای عرب مخالف رژیم صهیونیستی بوده است، بلکه بیشتر به خاطر اینکه سقوط صدام و اشغال عراق فرصت‌های بی‌نظیری را در اختیار این رژیم قرار داده است. در همین خصوص، «صالح النعمی» سال ۲۰۱۵ در مطلبی که «میدل ایست مانیتور» منتشر کرد، نوشت: «از نگاه اسرائیل، شکل‌گیری فدرالیسم در عراق و تجزیه احتمالی این کشور بهترین گزینه برای تأمین منافع اسرائیل است. ریشه این نگاه اسرائیل را می‌توان در راستای استراتژی «اتحاد پیرامونی بن‌گورین»، نخستین نخست وزیر اسرائیل، قرار داد که در آن اسرائیل برای افزایش حاشیه

امنیتی خود، طرح اتحاد با کشورهای غیر عرب پیرامون خود را دنبال می‌کند. از نگاه اسرائیل در صورت استقلال کردها، اسرائیل یک متحد خوب در منطقه به دست می‌آورد و از این طریق حاشیه امنیت این رژیم تقویت می‌شود. اسرائیل از «بالکانیزه شدن» عراق و تبدیل شدن آن به افغانستان، سوریه و لیبی دیگر استقبال می‌کند.»

با توجه به این شرایط، «بنیامین نتانیاهو»، نخست وزیر رژیم صهیونیستی در چند نوبت رسماً اعلام کرد که از تمایل مردم کرد برای دستیابی به خودمختاری و تشکیل دولت مستقل حمایت می‌کند. رژیم صهیونیستی تنها بازیگری است که رسماً از استقلال منطقه کردستان از عراق حمایت می‌کند و دولت محلی کردستان عراق نیز تلاش می‌کند از لابی صهیونیسم برای راضی کردن آمریکا در حمایت از استقلال کردستان از عراق بهره گیرد.

۲- بازیگران فرامنطقه‌ای

بازیگران فرامنطقه‌ای تأثیرگذار در موضوع کردستان عراق را می‌توان شامل آمریکا، اتحادیه اروپا و روسیه به‌طور کلی بیان کرد.

۱-۲: آمریکا

آمریکا را می‌توان مهم‌ترین بازیگر فرامنطقه‌ای تأثیرگذار در

موضـوع همه‌پرسـی اسـتقلال کردسـتان از عـراق معرفـی کـرد؛ کمـا اینکـه مسـعود بارزانـی، رئیـس منطقـه کردسـتان عـراق یکـی از شـروط تعلیـق برگـزاری همه‌پرسـی در سـوم مهرمـاه ۱۳۹۶ را تضمیـن آمریـکا بـرای حمایـت از برگـزاری در زمـان دیگـری عنـوان کـرد. اگرچـه در داخـل آمریـکا طرح‌هایـی توسـط برخـی اشـخاص بـرای تجزیـه عـراق مطـرح شـد، امـا به‌طـور کلـی راهبـرد اعلامـی کنونـی واشـنگتن در قبـال منطقـه کردسـتان در قالـب راهبـرد آن در قبـال تمامیـت ارضـی دولـت عـراق اسـت. بـه عبـارت دیگـر، دولـت آمریـکا بـه منطقـه کردسـتان به‌عنـوان بخشـی از تمامیـت ارضـی دولـت عـراق می‌نگـرد و بـا اسـتقلال ایـن منطقـه و تشـکیل کشـور مسـتقل کـردی مخالـف اسـت.

۲-۲: اتحادیه اروپا

اتحادیـه اروپـا یکـی از بازیگـران مهمـی محسـوب می‌شـود کـه در موضـوع کردسـتان عـراق نقـش آفرینـی می‌کنـد. پـس از اشـغال بخش‌هـای مهمـی از عـراق توسـط تروریسـت‌های داعـش، اتحادیـه اروپـا ضمـن حفـظ و تـداوم نـگاه اقتصـادی بـه منطقـه کردسـتان عـراق، بـه امنیـت ایـن منطقـه نیـز تمرکـز کـرد و روابـط نظامـی و امنیتـی بـا منطقـه کردسـتان را نیـز در اولویـت قـرار داد. در واقـع؛ جغرافیـای بـه هـم پیوسـته غـرب آسـیا و اروپـا ایـن نگرانـی را بـرای مقام‌هـای

اتحادیه اروپا ایجاد کرد که این قاره به راحتی در دسترس نیروهای داعش است. در این راستا، اتحادیه اروپا در روابط با منطقه کردستان ملاحظات دولت مرکزی عراق را مدنظر قرار داده و تلاش کرده است از طریق افزایش همکاری‌های خود با دولت عراق، امنیت اروپا را نیز تأمین کند.

ترس اتحادیه اروپا از خطر نفوذ داعش به این قاره باعث شده در برخورد با منطقه کردستان عراق نیز محتاطانه‌تر عمل کند. اتحادیه اروپا صریحاً از برگزاری همه‌پرسی استقلال منطقه کردستان از عراق مخالفت کرده است.

نتیجه اینکه، تنها حامی استقلال کردستان از عراق، رژیم صهیونیستی است و هیچ طرفی تاکنون از این همه‌پرسی استقلال حمایت نکرده است. از این رو، این تحلیل وجود دارد که یکی از مهم‌ترین مشکلات پیش‌روی منطقه کردستان عراق برای برگزاری همه‌پرسی استقلال این است که هیچ کشوری این اقدام و نتیجه آن را در صورتی که رأی مثبت مردم به استقلال از عراق باشد را به رسمیت نمی‌شناسد.

۲-۳: روسیه

مواضع روسیه در قبال برگزاری همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان از ابتدای طرح موضوع چندان روشن و صریح نبوده و در طیفی از

مخالفت تا موافقت ضمنی ابراز شده است. اگرچه سخنگوی کاخ کرملین در موضعی رسمی ضمن اعلام مخالفت با استقلال کردستان عراق، حمایت مسکو را از هم‌گرایی ارضی کشورهای منطقه اعلام کرد، اما در خصوص پذیرش نتایج این همه‌پرسی به اتخاذ موضعی مبهم بسنده نمود. همچنین قبل از آن «سرگئی لاوروف»، وزیر امور خارجه روسیه نیز در مصاحبه‌ای ضمن تأکید بر احترام به آرمان‌ها و چشم‌اندازهای مردم کردستان عراق، خواستار آن شد که این موضوع به شکلی مسالمت‌آمیز پیگیری شده و منافع کشورهای همجوار و اوضاع منطقه نیز مدنظر قرار گیرد. اما هم‌زمان شرکت "روس نفت" سرمایه‌گذاری یک میلیارد دلاری را در بخش گازی اقلیم کردستان پیگیری و اعلام کرد که این حرکت در زمانی‌که تنش‌ها در حواشی موضوع همه‌پرسی استقلال کردستان در حال افزایش است، ضمن نمایش تناقض در مواضع مسکو، مقامات اقلیم کردستان را در پیگیری تصمیمات‌شان مصمم‌تر خواهد ساخت. البته در خصوص مواضع روسیه در قبال استقلال کردستان ذکر این نکته نیز لازم است که روسیه به دلیل سیاست‌ها و اقدامات عملی خود در ماجرای شبه‌جزیره کریمه، قطعاً موضع سختی علیه کردستان عراق نخواهد گرفت.

بخش پنجم:

پیامدهای همه‌پرسی

۱- پیامدهای محلی

مهم‌ترین پیامدهای محلی همه‌پرسی استقلال کردستان را می‌توان در موارد زیر بیان کرد:

۱-۱: تضعیف جایگاه کردها

برگزاری همه‌پرسی الزاماً به معنای به معنی استقلال و تشکیل یک کشور کردی نیست زیرا مهم‌ترین شرط تشکیل یک کشور جدید، شناسایی و به رسمیت شناختن آن توسط کشورهای دیگر و همچنین سازمان ملل است. این در حالی است که به استثنای رژیم صهیونیستی، همه کشورها با استقلال کردستان از عراق مخالفت کردند. «آنتونیو گوترش»، دبیر کل سازمان ملل نیز همه‌پرسی را اقدامی غیر قانونی عنوان کرد که سبب افزایش تنش و شکل‌گیری بحران‌های جدید در کردستان، عراق و منطقه می‌شود.

مسعود بارزانی و دولت منطقه کردستان عراق به اصل مهم حق تعیین سرنوشت اشاره می‌کنند، در حالی که حق تعیین سرنوشت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اصول حقوق بین‌الملل مربوط به کشورهایی است که تحت سلطه قدرت‌های خارجی و خواهان استعمارزدایی هستند. به عبارت دیگر، اصل حق تعیین سرنوشت مبنای استعمارزدایی است و میان استعمارزدایی و تجزیه‌طلبی

تفاوت‌های بنیادی زیادی وجود دارد.

آنچه منطقه کردستان در قالب همه‌پرسی به دنبال آن است تجزیه‌طلبی است که مبنای حقوقی ندارد و نمی‌توان برای آن به اصل تعیین سرنوشت استناد کرد. در عین حال شورای امنیت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۳ قطعنامه ۱۳۸۴ را تصویب کرد که در آن بر حاکمیت مستقل عراق تأکید شده است. با توجه به این شرایط، همه‌پرسی استقلال کردستان از عراق نمی‌تواند به منزله جدایی آن از عراق و شکل‌گیری یک کشور جدید باشد. در نتیجه برگزاری این همه‌پرسی می‌تواند صرفاً سبب تضعیف جایگاه کردها در عراق شود.

۲-۱: وخیم شدن اوضاع اقتصادی اقلیم کردستان

نخستین واکنش دولت عراق و کشورهای همسایه، بستن مرزها با منطقه کردستان عراق بود. با بستن مرزهای هوایی به روی منطقه کردستان عراق توسط دولت مرکزی عراق و دولت های ترکیه و جمهوری اسلامی ایران، عملاً این منطقه در محاصره هوایی قرار گرفته است. در مرزهای زمینی ترکیه و جمهوری اسلامی ایران با کردستان عراق نیز تدابیر امنیتی به‌شدت افزایش یافته و حتی خبرهایی نیز مبنی بر بسته‌شدن گذرگاه مرزی «خابور» توسط دولت ترکیه منتشر شد این اقدام که

نخستین واکنش به همه‌پرسی غیرقانونی استقلال منطقه کردستان عراق محسوب می‌شود، به منزله آشکارشدن محدودیت تنگنای جغرافیایی منطقه کردستان است، زیرا این منطقه به دریای آزاد راه ندارد و به لحاظ مرزهای جغرافیایی در محاصره چهار کشور عراق، ترکیه، ایران و سوریه قرار گرفته است. اما سؤال مهم این است که بسته شدن مرزها و محاصره جغرافیایی کردستان عراق چه پیامدهایی برای این منطقه خواهد داشت؟

مهم‌ترین و اصلی‌ترین پیامد تنگنای جغرافیایی، تأثیرگذاری بر وضعیت اقتصادی منطقه کردستان عراق است. مهم‌ترین منبع درآمدی کردستان عراق، فروش نفت است. منطقه کردستان روزانه حدود ۶۰۰ هزار بشکه نفت صادر می‌کند، اما نفت آن باید از طریق مرزهای ایران و ترکیه به کشورهای دیگر صادر شود. بسته‌شدن مرزها به منزله محروم شدن کردستان از فروش نفت است. دولت عراق نیز با توجه به این وابستگی شدید منطقه کردستان به درآمدهای نفتی، از کشورهای دیگر خواست تا از خرید نفت کردستان خودداری کنند. ترکیه اصلی‌ترین خریدار نفت کردستان عراق است. اکنون که ترکیه مرزهای خود به روی کردستان عراق را بسته است، طبیعتاً از خرید نفت آن نیز خودداری خواهد کرد. از این‌رو، اقدام یکجانبه «مسعود بارزانی»

در برگزاری همه‌پرسی استقلال از عراق می‌تواند سبب افزایش مشکلات اقتصادی در منطقه کردستان شود. این در حالی است که هم اکنون نیز منطقه کردستان با بدهی ۲۲ میلیارد دلاری، رشد بیکاری، ناتوانی در پرداخت حقوق کارمندان و شکل‌گیری اعتراض‌های اجتماعی صنفی مواجه است. تنگنای ژئوپلتیکی که اکنون آشکار شده است سبب می‌شود مشکلات اقتصادی این منطقه به صورت تصاعدی رشد کرده و نارضایتی اجتماعی کردها علیه دولت منطقه کردستان افزایش یابد.

۲- پیامدهای ملی

دومین پیامد برگزاری همه‌پرسی استقلال کردستان را باید در سطح ملی بررسی کرد. این پیامدها را می‌توان در محورهای زیر بیان کرد:

۱-۲: تضعیف جایگاه کردها در ساختار عراق

پارلمان عراق در واکنش به همه‌پرسی جدایی کردستان از این کشور، خواستار برکناری رئیس جمهوری و مقامات کرد حاضر در بغداد شد که این یکی از نخستین واکنش‌ها به همه‌پرسی بود. از آنجایی که برگزاری همه‌پرسی به معنای تشکیل کشور کردی در همسایگی عراق نخواهد بود و دولت عراق نیز بارها اعلام کرد که نتیجه همه‌پرسی کردستان را در صورتی که پاسخ مثبت به

جدایی از عراق باشد، اجرا نخواهد کرد. نخستین و مهم‌ترین پیامد این است که کردها از ساختار قدرت در عراق کنار گذاشته می‌شوند و یا دست کم جایگاه آنها تضعیف خواهد شد. این در حالی است که کردها از سال ۲۰۰۵ تاکنون نقش و پست‌های مهمی در ساختار قدرت عراق داشتند که پست ریاست جمهوری، ۶۵ کرسی در مجلس عراق و معاون نخست‌وزیر از مهم‌ترین این مناصب است. در همین راستا، موفق الربیعی، مشاور سابق امنیت ملی عراق و نماینده کنونی مجلس این کشور گفت به دنبال ارائه طرحی است که از این پس رأی ۶۵ نماینده کرد عراق تأثیری در رأی‌گیری‌های مجلس نداشته باشد. سید عمار حکیم، رئیس جریان حکمت عراق نیز در این خصوص گفت: «همه‌پرسی خسارت‌های سنگینی برای کردها در برابر دستاوردهای گذشته‌شان خواهد داشت.»

۲-۲: افزایش احتمال جنگ بین کردها و ارتش عراق

تصمیم دولت و مجلس عراق برای استقرار نیروی نظامی در مناطق مورد منازعه به خصوص کرکوک، طوزخورماتو و همچنین دستور حیدر العبادی به پلیس عراق برای حمایت از شهروندان ساکن در مناطق تحت سلطه منطقه کردستان در برابر هرگونه فشار و تهدید گویای این است که احتمال درگیری و جنگ بین کردها و

دولت عراق وجود دارد زیرا بخشی از نیروهای پیشمرگه در کرکوک مستقر هستند و منطقه کردستان جدایی از عراق بدون کرکوک را نیز نمی خواهد. این در حالی است که کرکوک در زمره مناطق مورد منازعه است و بخشی از منطقه کردستان محسوب نمی شود. در همین راستا، نوری مالکی، معاون رئیس جمهوری عراق همه‌پرسی کردستان را نوعی «اعلام جنگ» علیه ملت عراق عنوان کرد و گفت: «برگزاری همه‌پرسی عواقب خطرناکی برای آینده عراق به‌طور عام و برای کردستان به‌طور خاص دارد.» «عبدالباری عطوان» نیز در تحلیلی با عنوان «روز بعد از همه‌پرسی جدایی، اقلیم کردستان عراق چگونه خواهد بود»، نوشت: «شرایط نشان می‌دهد مرحله مابعد همه‌پرسی بسیار سخت باشد که عنوان آن‌را می‌توانیم بی‌ثباتی بگذاریم و چه بسا آتش جنگ شعله‌ور شود.» عطوان در بخش دیگری از تحلیل خود نیز به بر افروخته شدن آتش جنگ طایفه‌ای در کردستان در اثر این همه‌پرسی اشاره کرده است. «سید علی قائم مقامی»، کارشناس مسایل ترکیه نیز معتقد است که «برگزاری همه‌پرسی جدایی کردستان از عراق موجب به وجود آمدن جنگ‌های قومی می‌شود.»

بدون تردید، دولت عراق با تجزیه خاک این کشور از طریق یک اقدام غیرقانونی کنار نخواهد آمد. عراق و منطقه کردستان

آبستن ناامنی و حتی فراتر از آن، جنگ است که اگر این اتفاق رخ داد، بیش از همه کردهای عراق متضرر و قربانی اقدام نسنجیده مسعود بارزانی در قدرت طلبی قوم‌گرایانه خواهد شد.

۳- پیامدهای منطقه‌ای

همه‌پرسی استقلال کردستان در سطح منطقه‌ای نیز پیامدهای مهمی خواهد داشت. از جمله این پیامدها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۳-۱: بسته شدن مرزهای کردستان عراق توسط کشورهای همسایه مانند ایران و ترکیه

کشورهای همسایه کردستان عراق به دلایلی مخالف اعلام جدایی و حتی همه‌پرسی این منطقه هستند. از این‌رو، جمهوری اسلامی ایران و ترکیه در نخستین واکنش به همه‌پرسی استقلال کردستان، مرزهای خود را به روی این منطقه بستند. این اقدام سبب افزایش مشکلات اقتصادی منطقه کردستان خواهد شد. این در حالی است که هم‌اکنون نیز منطقه کردستان با مشکلات اقتصادی متعددی از جمله بدهی ۲۲ میلیارد دلاری و ناتوانی در پرداخت حقوق کارمندان مواجه است. با توجه به اینکه ترکیه بزرگ‌ترین شریک اقتصادی منطقه کردستان است و صادرات نفت کردستان نیز از دو کشور ترکیه و جمهوری اسلامی ایران انجام می‌شود، بسته شدن مرزها

که به معنای محاصره کردستان است، سبب قطع صادرات نفت می‌شود و بر شدت مشکلات اقتصادی منطقه نیز خواهد افزود.

۲-۳: ناامنی در مناطق مرزی با کشورهای همسایه و احتمال بروز جنگ

در پی اقدام برای برگزاری همه‌پرسی استقلال بر شمار نیروهای نیروهای عراقی به خصوص حشدالشعبی، نیروهای نظامی ترکیه و نیروهای نظامی جمهوری اسلامی ایران در مرزهای کردستان افزوده شده است. اگرچه تهدید نظامی علیه کردستان بیش از همه توسط دولت مرکزی عراق وجود دارد، اما با افزایش تدابیر امنیتی در مرز کردستان عراق با ترکیه و جمهوری اسلامی ایران عملاً این منطقه در محاصره نظامی نیز واقع شده است. در صورتی که همه‌پرسی جدایی کردستان از عراق برای کشورهای همسایه نیز تبعاتی داشته باشد، محاصره نظامی می‌تواند تبدیل به درگیری و حتی جنگ نیز شود. در همین راستا، وزارت خارجه ترکیه با صدور بیانیه‌ای به دولت منطقه کردستان هشدار داد که اگر همه‌پرسی استقلال کردستان امنیت این کشور را تهدید کند، آنکارا تمام اقداماتی را که لازم باشد، انجام می دهد. بنابراین، می‌توان گفت یکی از پیامدهای خطرناک همه‌پرسی استقلال کردستان، احتمال روز جنگ و درگیری منطقه‌ای خواهد بود.

نتیجه گیری

متلاشی کردن کشورها و ملت‌های مهم و تأثیرگذار با دستاویز قراردادن و تحریک مقوله‌هایی چون نژاد، قومیت، مذهب و امثال آن، از دیرباز شیوه‌ای متداول برای مدیریت مناطق مختلف جهان از سوی قدرت‌های سلطه‌گر و استعماری بوده است. شواهد، قرائن و حواشی برگزاری همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان عراق حکایت از آن دارد که به کارگیری این روش قدیمی برای مدیریت تحولات منطقه غرب آسیا و در جوار مرزهای جمهوری اسلامی ایران، همچنان در دستور کار ایالات متحده آمریکا قرار دارد؛ کمااینکه طرح‌های کلان این کشور مثل طرح خاورمیانه بزرگ نیز بر همین پایه استوار هستند. البته پشت پرده‌های این اقدام مقامات اقلیم کردستان زمانی آشکارتر می‌شود که مواردی مثل حمایت‌های آشکار رژیم صهیونیستی از این اقدام، یا نوع عملکرد این رژیم، ایالات متحده آمریکا و دیگر متحدان آن در نوع برخورد با پدیده تروریسم تکفیری در سوریه و عراق و سایر تحولات منطقه غرب آسیا را نیز به تحلیل این ماجرا اضافه نمائیم.

اینکه سرنوشت این اقدام مقامات اقلیم کردستان چه خواهد شد و مواضع بازیگران ملی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای چه تأثیری در

پایان ماجرا خواهد داشت. نیازمند گذر زمان است، ولی تردیدی وجود ندارد که قدم گذاشتن در مسیری که از سوی ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی تعیین شده، ضمن اینکه تأثیری در حل مشکلات مردم این منطقه نداشته و حتی می‌تواند نتیجه‌ای معکوس برای آنان در پی داشته باشد. هزینه‌های غیر قابل پیش‌بینی را نیز بر کل منطقه و همسایگان عراق تحمیل خواهد کرد. شرایط منطقه و به‌ویژه کشور عراق در حال حاضر به هیچ وجه برای طرح چنین مسائلی آماده نیست و لازم است خواسته‌های مردم اقلیم کردستان عراق در شرایطی با ثبات و از طریق گفتگو و به دور از تنش و درگیری پیگیری شود. چرا که هر حرکتی مغایر با وحدت و یکپارچگی کشور عراق قطعاً بازی در زمین دشمنان مردم منطقه خواهد بود.

بسمه تعالی

با سلام خدمت شما مخاطب گرامی

نظـرات، پیشـنهادها و انتقادهـای سـازنده شـما خواننـدگان و مخاطبـان گرامـی، همـواره راهگشـای معاونـت سیاسـی سـازمان عقیدتـی سیاسـی ارتـش جمهـوری اسـلامی ایـران در مسـیر ارتقـاء کیفیت محصـولات خود بـوده اسـت. بدیـن منظـور، ضمـن تشـکر از لطـف وعنایتـی کـه درقالـب ارائـه نظـرات سـازنده خـود مبـذول می‌فرمائیـد، از محضـر شـما تقاضـا می‌شـود پرسشـنامه حاضـر را کـه در خصـوص کتابچـه «همه‌پرسـی اسـتقلال کردسـتان عـراق؛ علـل، مواضـع و پیامدهـا» تهیـه شـده، تکمیـل و در اختیـار عقیدتـی سیاسـی یـگان خـود قـرار دهیـد.

درجه: تحصیلات: سنوات خدمتی:

سؤالات / گزینه‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
ضرورت انتشار گاهنامه‌های تخصصی و تحلیل‌های سیاسی موردی، در قالب کتابچه برای آگاه‌سازی سیاسی مخاطبان					
میزان تأثیر گذاری این گاهنامه در آگاهی سیاسی شما نسبت به موضوع همه پرسی استقلال کردستان عراق					
میزان رضایت شما از حجم مطالب، تعداد صفحات و کیفیت کلی گاهنامه					
میزان رضایت کلی شما از نشریه پیش رو					

لطفاً پیشنهادهای خود را مرقوم فرمائید.

سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران
معاونت سیاسی